

SMRŤ ČLOVEKA: FILOZOFICKO-TEOLOGICKÁ REFLEXIA

František Štovič †

Abstrakt. Autor reflexie rozvíja názor filozofa Gabriela Marcela (1889 – 1973) o láske, ktorá zakladá nádej na život po smrti. Žiaden milujúci človek sa nemôže uspokojiť s myšlienkou, že ten, koho miluje, po krátkom čase pozemského bytia prepadne absolútnej tme, ničote. Nádej večného života je vlastná samej podstate lásky. Láska v poslednom dôsledku nasmeruje nádej na Boha, ktorý zo smrti zachraňuje a všetko robí novým.

Abstract. Death of the man: reflection. The author of this short reflexion analyzes Gabriel Marcel's (1889-1973) insight into the substantial element of human love as the basis of the hope for life after death. No truly loving person is capable of accepting the claim that the loved one, through his/her death is going to fall into absolute darkness of nothingness. The hope for eternal life is an integral part of true human love. Love, in the last analysis, directs our hope to the living God, who through death brings love to fruition and makes all things new.

I. Smrť – existenciál

„Najstrašnejšie zlo, teda smrť, sa nás netýka; dokiaľ žijeme, smrť tu nie je, a keď smrť nastane, my už nie sme.“ [3]

Tento výrok gréckeho filozofa *Epikúra* (341 – 270), zástancu ideálu miernosti a pokojnosti, a to aj v prípade hrozného zla – smrti, je v rozpore s jednou z najemocionálnejších skúseností človeka – strachom, ba hrôzou pred smrťou. *Martin Heidegger* (1889 – 1976) asi 2 300 rokov po Epikurovi opísal tento šok ‚konečnosti‘ – smrť – ako základnú vlastnosť štruktúry ľudskej existencie. Človek je bytie zamerané na smrť. Smrť ako koniec tu-bytia (Dasein) je najvlastnejšou, a preto nevyhnutnou možnosťou tu-bytia človeka. Smrť je koniec tu-bytia (Dasein) v bytí (Sein) jednotlivého jestvujúceho človeka. Na všadeprítomnosti smrti sa zakladá ontológia smrteľnosti, lebo poznávacím znakom človeka vôbec nie je – podľa Heideggera – duch, idea, vôľa, ale jednoduchá skutočnosť, že čas jeho tu-bytia (Dasein) je obmedzený. Táto skúsenosť, a predovšetkým táto istota, že vlastný život sa nezadržateľne rúti k nejestvovaniu vôbec, alebo aspoň dočasnému nejestvovaniu, ovplyvňuje vedome alebo nevedome všetky ľudské činy. Isteže, aj rastliny a zvieratá musia ‚zomrieť‘. Z biologického pohľadu totiž smrť je cenou za evolúciu. Avšak smrť nie je iba biologickým ukončením života, ale súčasťou neprestajného procesu vzniku a úhynu, ktorému sa žiaden živý tvor nevyhne. „Rozdiel však spočíva v tom, že iba človek vie o svojej smrteľnosti; a s týmto poznaním svojej konečnosti sa musí vyrovnat“ [5]. To nie je moderný poznatok. Už mýty Starého Orientu nás upozorňujú

na tento neobyčajný stav. Človek, tento excentrický tvor, narušil zmysluplnú dispozíciu; spája smrť s vedomím jej nutnosti. Až toto poznanie robí smrť antropologicky relevantnou veličinou, podľa Heideggera – **existenciálom**; a až toto konkretizovanie mení všeobecnosť smrti na antropologicky významnú výzvu.

II. Smrť – najprirodzenejšia ľudská skúsenosť

Vedomie, že život sa raz skončí, je nevyhnutnou súčasťou životnej skúsenosti predchádzajúcich storočí. Napriek individuálnym rozdielom je základné presvedčenie všade rovnaké: smrť prináleží k životu, je jeho súčasťou. Azda aj preto sú mnohé zobrazenia na pomníkoch zomrelých obrazmi prepožičanými zo života. Motív smrti ako prirodzeného konca života dostáva kresťanské vysvetlenie v podobe konca pozemského putovania, ktorý je zároveň prechodom do vlastnej nebeskej domoviny. Takýto postoj označuje život ako ‚bytie na ceste‘, ako čas mnohých rozhodnutí. Smrť je jeho protikladom v tom zmysle, že znamená konečné rozhodnutie – došli sme k cieľu!

1. Smrť a kultúra. Človek, ktorý veľkým množstvom svojho poznania vypadol z poriadku prírody, si musí vytvoriť umelý svet, v ktorom môže žiť – kultúru. Kultúra pochádza z poznania smrti a smrteľnosti. Bez predstáv nesmrteľnosti, alebo prinajmenšom určitého prežitia ponad príliš úzke trvanie pozemského horizontu, človek nemôže žiť. Smrť, alebo lepšie – vedomie našej smrteľnosti – je najvýznamnejším ‚výrobcom‘ či ‚generátorom‘ kultúry. Značná časť nášho konania – predovšetkým kultúrne významného konania: umenia, vedy, filozofie, dobročinnosti – pramení z pudu prevýšenia hraníc „Ja a života“ [4]. Pritom sa ešte nič nepovedalo o forme a podobe, v akej sa tento pud vyjadruje, lebo všetky kultúry riešia tento najzákladnejší problém ľudskej existencie svojím spôsobom. A práve rozličné vzájomne sa líšiace možnosti uskutočňovania reakcie na skúsenosť smrti poukazujú na túžbu po nesmrteľnosti.

2. Smrť – druhý svet – projekcia. „Milovať niekoho znamená tvrdiť, ‚... ale Ty, Ty nezomrieš ...‘ Súhlasit so smrťou niekoho znamená určitým spôsobom vydať niekoho smrti napospas ...“ [1]

Karl Marx (1818 – 83) považoval náboženstvo za ópium pre ľudí, ktoré ich príslubom útechy na druhom svete odvádza od úlohy tu a teraz zmeniť skutočnosť, v ktorej sa nachádzajú. V tejto jeho ráznej výčitke sa skrýva zrnko pravdy, ktoré aj dnes platí. Keď sa v rámci eschatológie (náuke o posledných veciach) spytujeme na cieľ našej nádeje, zameriava sa naša viera na večnú budúcnosť, na individuálny život po smrti. Ako však zdôvodnime túto nádej? V kritike náboženstva uvedený dôvod proti tejto nádeji na individuálny život po smrti, je námietka zakladajúca sa na tvrdení *Ludwiga Feuerbacha* (1804 – 72), že takáto nádej nie je nič iné než istá projekcia, ktorá má pôvod v sebeckom

neuspokojujúcom výhľade na smrť ako koniec vlastnej existencie. Táto kritika náboženstva nielenže vytyka náboženstvu funkciu ‚útechy‘, ale spochybňuje kresťanské ponímanie seba: Každý výhľad na odmenu vo večnom živote musí pripustiť, že človek iba vtedy prenikne k svojej vlastnej povahe, keď sa tu a teraz bez výhrady oddá druhému – „Milovať budeš...!“ Nie div teda, že súčasná *politická teológia* a *teológia oslobodenia* znova objavili tento feuerbachovsko-blochovský [2] myšlienkový prvok. Preč teda s projekciou egoizmu spásy – osobné nebo, ktoré nás odrádza od zeme a toho, čo tu treba urobiť – a hor’ sa k alternatíve: k heroizmu vynaloženému na usporiadanie sveta, v ktorom nájdeme skutočné šťastie a definitívne naplnenie!

Predsa však táto kritika kresťanskej nádeje stráca v jednom rozhodujúcom bode svoje ostrie: V prípade kresťanskej nádeje na večný život ide síce vždy o otázku konečnosti a ohraničenosti vlastnej existencie, no zároveň táto skúsenosť pôsobí nielen smerom dovnútra, ale je tiež excentrická. Skúsenosť smrti nie je totiž iba skúsenosť vlastnej smrti, ale aj smrti druhého, ktorú často pociťujeme ako bolestné odlúčenie od niekoho, koho milujeme. Práve pri pohľade na smrť druhého uvádza francúzsky filozof *Gabriel Marcel* (1889 – 1973) celkom iné odôvodnenie. Rozvíja teológiu nádeje, ktorej cieľom má byť výzva k bytiu a zmyslu realizujúcemu sa v láske.

O čo v tejto nedeliteľnej prepojenosti ide, ozrejmuje *Marcel* [6] nasledujúcim myšlienkovým procesom: Keby človek pri pohľade na smrť druhého, s ktorým bol v úzkom spojení, predpokladal, že je s ním naskrze koniec, dopustil by sa zrady. Do blízkosti tejto zrady by sme sa dostali vlastne už aj vtedy, keby sme sa nemohli alebo nechceli naplno rozhodnúť dúfať v to, že by druhý za hranicou svojej smrti už nejstoval ako jedinečná osoba. „Preto,“ hovorí *Marcel*, „musíme čo najrozhodnejšie tvrdiť, že smútok neprijíma túto neistotu: Tam, kde sa nádej znútra živí, je láskou udržiavaná pri živote. „Nie je možné, aby si sa tu jednoducho stratil ako mrak, ktorý sa rozplynie; toto pripustiť, by bola ‚zrada‘.“

Predpoklad alebo aj súhlas, že by človek v smrti padol do ničoty, zbaví lásku jej vlastného zmyslu. Milujúci totiž skúsi (spozná) druhého ako človeka, ktorý má právo na bytie, právo, ktoré nemôže byť ničím spochybnené. Avšak smrť je najradikálnejším spochybnením vôbec. Preto si *Marcel* kladie otázku, či láska čo i len pripustí myšlienku, že by milovaný druhý prepadol v smrti ničote. „Láska,“ zdôrazňuje *Marcel*, „zahŕňa prísľub večnosti.“

Takto *Marcel* poukázal na rozhodujúci bod: Je to motív skrývajúci sa v útroboch lásky, na ktorom sa zakladá nádej na život po smrti. Žiaden milujúci človek sa nemôže uspokojiť s myšlienkou, že ten, koho miluje, po krátkom čase tu-bytia prepadne absolútnej tme, ničote. Táto nádej je vlastná samej podstate lásky. Láska je podmienkou možnosti nádeje; zároveň je len v tejto nádeji uskutočniteľná. Duch lásky si vyžaduje, aby sme sa zdráhali prijať smrť ako posledný osudný úder, ibaže by sme lás-

ku degradovali na strategický prostriedok k dosiahnutiu vlastného vykonštruovaného cieľa. Ak niekoho opravdivo milujem, nutne vytvorím pre milujúceho horizont, v ktorom smrť nemá posledné slovo. Láska, ktorá nepožaduje nesmrteľnosť druhého, stráca svoju vlastnú podstatnú hodnotu.

Tvrdenie: „Ale Ty, práve Ty, máš byť, jestvovať“ otvára horizont nádeje, ktorý nie je žiadnou projekciou môjho sebaopotvrdenia. Tento príslub ma vyvádza zo starosti o vlastnú existenciu a dáva mi podnet a silu aj iným otvoriť horizont nádeje. Ba nemôžem tento podnet nikdy ďalej odovzdať bez toho, že by som bol ním sám zasiahnutý.

Tomu „Ty máš byť!“ patrí horizont nádeje, bytia a zahŕňa požiadavku, v ktorej viera v Boha a nesmrteľnosť dostáva nový zmysel a platnosť. Nevyhnutnosť dožadovania sa skutočného bytia po smrti pre druhého v nádeji, sa zakladá na jave samotnej ľudskej lásky; čiže samotná láska sa nachádza apriori v zásadnom protirečení k smrti. Tým však v poslednom dôsledku nasmeruje nádej na Boha, ktorý zo smrti zachraňuje a všetko robí novým.

Literatúra

- [1] ASMAN, J.: *Der Tod*. München, 2007, 13 - 15.
- [2] BLOCH, E.: *Das Prinzip Hoffnung*, 1959.
- [3] EPIKUROSOV: *List Menoikeusovi*, 125.
- [4] FISCHER, A. A.: *Tod und Jenseits im Alten Orient und im Alten Testament*. Neukirchen-Vluyn 2005.
- [5] HEIDEGGER, M.: *Sein und Zeit*, 258f.
- [6] MARCEL, G.: *Wert und Unsterblichkeit*, Stuttgart, 1961, S 79.

Prof. PhDr. ThLic. František Štovič SVD bol členom Spoločnosti Božieho slova (SVD). Narodil sa v roku 1920 v Ždani. Väčšinu života strávil mimo vlasti ako misionár v Japonsku a neskôr po vyštudovaní filozofie v Ríme ako prednášateľ filozofie na katolíckych univerzitách na Filipínach, v USA, v Európe a na teológii u nás. Je autorom viacerých významných vedeckých kníh. Po návrate do vlasti bol v rokoch 1993 - 1999 aj teologickým poradcom Združenia pre vedu a vieru, z ktorého neskôr vznikla Sekcia pre vedu a vieru ÚSKI v Bratislave. V poslednom období žil a pracoval v kláštore SVD na Kalvárii v Nitre. Zomrel v lete 2014. Jeho nekrológ prinášame na inom mieste nášho časopisu.